

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ
Збірка статей

Харків ХДІС 1993

скарбниці української, російської та світової культури.

Ми можемо констатувати, що аматорський театр, який збирає в себе культурні традиції народів України, сам стає традицією, тобто традиційним.

Як часлідок цього, вивчення досвіду розвитку аматорського театру в Україні має не тільки історичне, а й практичне значення: відродження меценатства, розвиток муніципальних, шкільних театрів та інших форм творчої діяльності аматорів, формування репертуару з обліком традицій, об'єднання в діяльності аматорських театрів творчих, педагогічних, культурологічних ідей.

В. М. Айзенштадт

М. С. ЩЕПКІН І ХАРКІВ

У наш час, коли проблема міжнародних стосунків набула такої гостроти й актуальності – життя та творчість Михайла Семеновича Щепкіна дає можливість і підставу знов звернутися до проблеми взаємодії національних культур, бо все життя Щепкіна, вся його творчість – живий приклад, наочне олицетворіння плідності дружби народів і двуби культур, яскраве втілення могутніх творчих імпульсів, які дає ця дружба національним культурам взагалі, театральному мистецтву зокрема.

Щепкін – друг і соратник Пушкіна і Гоголя – був одночасно другом і соратником Котляревського і Шевченка. "Він створив правду на російській сцені, – сказав про подвиг Щепкіна О. І. Герцен. Він створив правду і на українській сцені, додаємо ми. Він перший привів на сцену кращого російського театру національний український характер, він любив своїх українських героїв і грав їх до кінця життя.

Діяльність М. С. Щепкіна означена виключеною художньою різноманітністю. У ній – цілісна концепція суспільної, громадянської місії театру як розповсюдвача передових ідей епохи, безстороннього дзеркала свого часу. Його заповіти, це заповіти проникнення в "душу ролі", любови перевтілення, вміння підкорити себе на сцені головному – авторській думці, завжди вчитися у життя – головної найважчої школи кожного актора. Невипадково заповіти Щепкіна лягли в основу, стали серцевиною системи Стечіславського, що не раз підкреслював її творець.

Не ставляти перед собою мети дати вичерпну характеристику значення України, української теми в житті та творчості Щепкіна, перегорнемо лише ті сторінки щепкінського літопису, які особливо

близькі нам, харків'янам, які пов'язані з перебуванням великого майстра в нашому місті.

У липні 1816 р. Курський Театр Барсових, де грав М.С.Щепкін, закрився, і, згадує Щепкін, "я був зовсім знищений: переїхав у село". Нагадаємо, що бувши вже професійним актором, Михайло Семенович залишався кріпаком графині Волькенштейн. Тому можна зрозуміти радість Щепкіна, який несподівано одержав запрошення в Харків від відомого провінціального антрепренера І.Ф.Штейна. "Висловити мою радість я не в силах. - писав Щепкін. - Думка, що я буду грати в Харкові, приводила мене в захвалення. Я знав, що в Харкові театр давніший й що в ньому грають всі; до того ж там університет, тому публіка повинна бути освіченою і вимоги від акторів більші". Не гаючи часу, Щепкін одержав дозвіл на від'їзд від графині Волькенштейн, схвалення батьків і дружини, та виїхав у Харків.

Щепкін приїхав до Харкова зранку 25 серпня, зупинився у відомого актора І.Ф.Угарова, що грав у харківській трупі й узнавши від дружини Угарова, що той знаходиться в театрі на репетиції мольєрівського "Дон Жуана", вирішує негайно відправитися туди. Вид театру приголомшив Щепкіна. "Я уявляв собі, що в такому місті, як Харків, театр - красивий будинок, а замість того побачив якийсь рублений балаган". Бразив Щепкіна також жадливий переклад п'єси Мольєра, виконаний не за оригіналом, а за польським перекладом, рівно як і польський акцент у мові спілчаника театру Калиновського, який репетировав Дона Жуана. Лише Угаров у ролі Сганареля скрашував загальне враження. Крім Угарова, талант був притаманний й іншим акторам харківської трупи - актрисам і співакам - Тетяні Поряженкі вській і Катерині Нальотовій, акторам Нальотову та Барсову.

Брат видатного актора Абрам Семенович Щепкін у своїх спогадах "Краткий очерк жизни М.С.Щепкина и артистической его деятельности на сценическом поприще" констатує: "А втім про успіхи і діяльність п.Щепкіна в харківському театрі, на жаль, дуже мало збереглося відомостей". Це дійсно так. Ми навіть не знаємо, в яких ролях дебютував М.С.Щепкін, в яких спектаклях, в своє перше перебування у Харкові він грав. Але грав він багато і з задоволенням, публіка його помітила й оцінила. Про це свідчить в тих же спогадах брат актора: "Публіка, яка раніше була байдужою до подібних видовищ, до того раптом похвалилася грою Щепкіна і взагалі вистави зробилися такими цікавими, що майже всьди почали

говорити про театр, і переважно про гру новоприбулого артиста, і збори театру значно зросли".

"Незважаючи на те, що становище трупи було найжалюгідніше, обстановка бідна, всі були в самому скрутному становищі, незвичайний талант Щепкіна приваблював публіку і підтримував існування всієї трупи, — підтверджує свідчення брата Щепкіна інший сучасник — Олексій Осипович Імбер, канцелярський чиновник.

Відомо, що грав Щепкін найрізноманітніші ролі, драматичні і комічні, навіть жіночі (Єрмеївна в "Недорослі" Фонвізіна, Баба Яга у ком.чній опері "Баба Яга"), брав участь у балетах, проте участь у балетах була нетришлюю. В одному з балетів Щепкіну треба було, стоячи на стіні фортеці, захищати її, а Штейн у ролі нападаючого повинен був у рукопашній схватці першим увірватися до фортеці. Штейн дав при цьому Щепкіну вказівку вперто захищатися, сказав, що коли буде потрібно, він сам виб'є саблю з його рук". "На репетиції, — згадує Щепкін, — дійсно це добре зішло з рук, але під час вистави вишло зовсім інакше. Як Штейн не намагався вибити зброю з рук Щепкіна, той не поступався, ввійшов в раж і азарт бою. Довелося піднятися на сцену іншим артистам і рятувати свого антрепренера, нападши на Щепкіна ззаду. Після цього Штейн декілька днів з досади не розмовляв із Щепкіним, і все більше ніколи не запрошував його брати участь у балеті".

Під час Успенського ярмарку відбулося зіткнення харківської трупи з городничим Димом, історія, яка пізніше описана зі слів Щепкіна вілдимим письменником В.А.Соллогубом у повісті "Собачка". Дружині городничого сподобалась болонка, яка належала актрисі театру А.І.Калиновській. Її викликав до себе її зупруга, потребував собачку. Той осмілився відмовити. Тоді городничий разом з міським архітектором опечатав "за ветхостью" сарай, орендований для вистав. Ярмарок був у розпалі, а трупа опинилася перед загрозою розорення і голоду. Скарга Штейна вищому міськевому начальству не допомогла. Прийшлося йти на поклін до городничого. На цей раз умови його стали більш жорстокими: крім болонки, він вимагав 500 крб. собі, 300 крб. архітектору і дружині шаль у 300 крб. Становище було безвихідним. Умови поремокція прийшлося прийняти. Щепкін про повість В.Соллогуба написав у своїх "Записках": "Вона написана з моєї розповіді, і все було в дійсності так, як описане, й автором вельми ще багато пом'якшено".

У кінці 1816 р. у зв'язку з від'їздом Калиновського І.Ф.Штейн

стає єдиним власником театру. У цей час у трупі було вже близько 40 чоловік, не рахуючи хористів. Харківський історик XIX ст. К.П.Щелков зазначав, що "Штейн був пристрасним аматором театру і нічого не жалкував для постановки таких п'єс, як "Іванго" (очевидно, "Айвенго" по Скотту - В.А.), в якій брало участь до 100 чоловік, всі в прекрасних костюмах і при віднодній обстановці..." Це підтверджує і перший історик харківської сцени Г.Ф.Квітка-Основ'яненко: "Штейн не думав про свої вигоди, не піклувався про складання капіталу, але всі прибутки від вистав, і ще позичав до того, використовував на покращання трупи своєї і на пристойну постановку п'єс..."

Ще тільки почавши свою самостійну антрепренерську діяльність, Штейн вирішив побудувати у місті спеціальний театральний будинок, замість того ледве пристосованого сараю - балакана, в якому грала трупа Калиновського. У кінці 1816 р. він відкрив свій новий театр на теперішній вулиці Сумській. За словами сучасників, театр цей був побудований напроти нинішнього кам'яного театру й існував майже до 1841 р. Отже, театр Штейна знаходився напроти будинку, де нині працює український театр ім.Шевченка. І хоча побудована Штейном споруда, "плетенне между столбами и обмазанное глиной", театр мав три яруси, рахуючи і галерею. Він був вельми містким. Повний збір перевищував тисячу карбованців.

Можна зробити висновок, що саме в ці роки першого перебування в Харкові (1816-1817 рр.) до М.С.Щепкіна приходить артистична відомість, його фігура різко виділяється з загальної маси провінційного акторства. Це підтверджується свідомством такого авторитетного сучасника, як Г.Ф.Квітка-Основ'яненко: "У трупі Штейна з'явився у нас перший раз прибувший з Курська М.С.Щепкін (...) його ніхто не наставляв і не вчив: хисту, подібно Щепкіну, не можна проізувати. Ми всі, що не бачили далі провінційних театрів, у Щепкіні почали розуміти, що є і яким повинен бути актор..."

За умовами того часу трупі Штейна доводилося роз'їжджати по різних містах України, бували вони і в Полтаві. Як у Полтаві, так і у Харкові на спектаклях часто бував губернатор Малоросії князь М.Г.Репнін, чия резиденція була в Полтаві і куди він заохотів переманути харківську трупу і перш за все Щепкіна, "обещаючи свое покровительство гг. артистам у всех нуждах". З грала свою роль і обіцянка М.Репніна сприяти звільненню Щепкіна і його родини з кріпацтва, а також його дозвіл акторам створити своє то-

варство, тобто, бути вільними від примх хазяїна-антраспенера.

У кінці 1817 р. або на початку 1818 р., як свідчить А.С. Щепкін: "Трупа Харкова розділилася на дві половини... краща частина артистів переселилася з Харкова в Полтаву, куди переселилася потім і родина п.Щепкіна". Для керування справами театру був призначений головним директором Іван Петрович Котляревський, який фактично разом з Щепкіним керував театром.

Котляревський і Щепкін, поповнивши репертуар п'єсами Д.Фонвізіна, І.Крилова, Я.Калпіста, одночасно поділяли устремління української громадськості створити свій національний театр. А для цього перш за все необхідна була українська п'єса, яка б правдиво передавала життя народу, його мову, побут і нрави. Такою п'єсою, яка заклала фундамент національного театру, була "Наталка Полтавка" Котляревського, що вперше була поставлена на сцені полтавською трупю в 1818 р. У п'єсах "Наталка Полтавка" і "Москаль-Чарічник" автор свідомо призначив центральні ролі Щепкіну, і Щепкін був не тільки першим виконавцем, але й одним з ідейних сорацьників драматурга, що разом стояли у витоків українського театру. Втілюючи образи вільного Макогоненка і Михайли Чупруна, Щепкін стверджує головну тему свого мистецтва, тему краси душі простої людини з народу, це був саме той життєвий і літературний матеріал, якого йому гостро бракувало і він кадібно шукав.

Не випадково Щепкін зберіг у своєму репертуарі ці ролі й в роки праці у московському Малому театрі. "Я живий свідок, - писав відомий діяч української культури М.Максимович, - як протягом всіх двадцятих років у Москві чулася на театральній сцені прекрасна вимова української мови з уст Щепкіна".

Щепкін першим привів на російську сцену істинно народний український характер. "Щепкін, - писав С.Аксаков, - переніс на російську сцену справжню малоросійську народність, з усім її гумором і комізмом. До нього ми бачили на театрі грубі фарси, карикатури на співучу, поетичну Малоросію". А найчутливіший і найвимогливіший глядач 30-х рр. В.Г.Белінський написав про Щепкіна в 1844 р.: "Якщо в чому його гра стає повною досконалістю - це в ролі Чупруна в "Москаль-Чарівнику". Не дивно, що він зіграв її тринадцять разів в якій-небудь півтора місяці". Звернемо увагу, що ці слова сказані тоді, коли Щепкін вже зіграв господарничого в "Гевізорі", Фамусова в "Горе от ума", пушкінського барона в "Скупому лицарі".

Ось ще одне яскраве свідчення сучасника про цю роль:

"...Щепкин в запачканих дегтем холщових широкачашних шароварах, в широкополой шляпі, с длинным погоняльн-бичом, с расплывшимся от блаженства, загорелым лицом, с подбриточью до оселедца головою, точно сейчас прилетел на кодре-самолете из Украины. "За Тетяну сто кип дав, бо Тетяну сподобав; за Марусю пъя - така, бо Маруся й не така. Чух, чух, чух, чух Тетяна, с'рнобрива кохана", - наполовину говором припевал он с маленьким намеком на гопак, подмигивая и любясь жинкю... Степью, свежим, здоровым воздухом с благоуханием полевых цветов и трав, смешанным с запахом дегтя и дымком теплоты, тянуло со сцены в... зрительную залу. Театр дрожал от хохота, рукоплесканий, восторженных кликов..."¹.

Полтавський "Вільний театр" неодноразово гастролював у Харкові. Відомо, що для свого бенефісного спектаклю в Харкові Щепкин обрав роль виборного Макогоненка у "Наталці Полтавці". Але коли відбувся цей спектакль? Одеський театрознавець А.А.Грін знайшов у Санкт-Петербурзькій бібліотеці ім.Салтикова-Щедрина писарський примірник п'єси, на титульному аркуші якого помічена дата щепкінського бенефісу в Харкові "21-го січня 1821 року". Разом зі Щепкіним у спектаклі брали участь перша виконавиця Наталки Т.Г.Пряженківська, артисти Медведєв (возний), Олексєєва (Терпелиха), Барсов (Петро), Городенський (Микола).

З 1823 р. Щепкин вже актор Московського імператорського театру, але він не забуває ні України, ні Харкова, приїжджаючи у місто на гастролі у червні 1842 р., вересні 1843, червні 1845, червні 1846 і останній раз влітку 1850 р.

Великою подією для харків'ян був приїзд Щепкіна в 1842 р. Свого улюбленого артиста харківські театри зустріли в новому театральному будинку, урочисте відкриття якого відбулося 15 серпня 1841 р. Про цю подію успішно повідомити В.Белінському театральний критик і редактор "Харьковских губернских ведомостей" А.Я.Кульчицький: "У нас відкрився новий театр, кам'яний, дуже мило оздоблений..." Заслуга в побудові театру належала в першу чергу одному із самих культурних антрепренерів Росії П.Ю. Млотківському. Нині в цьому будинку (значно перебудованому в 1893 р.) знаходиться український драмтеатр ім.Т.Гевченка.

¹ Чаев Н.А. Михаил Семенович Щепкин в моих воспоминаниях // Ежегодник императорских театров. -1914. - Вып.1.

За свідощвом сучасників, театр був добре обладнаний, мав три якуси лож, партер і райок. Він вмщував 1020 чол., а повний збір складав на рядових спектаклях 2240 крб., а на бeгэфісних – до 3600 крб. Н.Черняев, опублікувавший серію статей з історії Харківського театру в газеті "Южный край" 80-90-х рр., мав підставу стверджувати: "Харківський театр – кращий провінційальний театр не тільки на початку 40-х рр., але й протягом багатьох років опісля".

М.С.Щепкін брав участь у 8 спектаклях, грав сзoї кращі ролі: матроса Симона в "Матросі" Соважа і Делор'е, Фамусова в "Горе от ума", городничого в "Ревизоре", Михайлу Чупруна в "Москале-Чарівник" та ін. Приїзд Щепкіна сколихнув харківську труппу, вніс в її діяльність нову енергію. Особливо відзначили критика і публіка виконання ролі матроса Симона. В цій і ряді аналогічних ролей Щепкін стверджував на російській та українській сценах тому простої людини з народу, "лицо из массы", а не виняткову особу, стверджував просту людину не як комічну фігуру, а як драматичний образ. Не випадково В.Белінський бачив у таких ролях "трьмество искусства" Щепкіна і писав, що маленька людина у Щепкіна, якийсь матрос викликає наше співчуття та переживання не менше, ніж принц Гамлет чи полководець Отелло.

Все це відчули і харків'яни. Рецензент "Харьковских губернских ведомостей" визначав "сходство положений" матроса Симона, який повернувся до батьківщини, і самого Щепкіна, що приїхав в Україну, де пройшла його молодість. Все це "захопило Щепкіна. Він проспівав куплети з незрівняним натхненням, захопленням. Ми давно чули, що ампула Матроса одне з перших, в якому талант його виявляється в усьому своєму блиску, але не очікували, щоб артист, переважно комічний, мав такий глибокий внутрішній драматичний світ.

Давно вже театральне захоплення не доходило у нас до такого ступеня. Публіка була німою від захвату, боялась згубити одне слово, один рух артиста..."

М.С.Щепкін цікавився у Харкові не тільки професіональним театром. Він охоче подивився деякі спектаклі студентів – аматорів Харківського університету, у всякому разі "Горе от ума" і "Ревизор". Літописець харківського театру Н.Черняев писав, що студент Зацепін "чудово зіграв роль Чичького", а грoй студента Беккера в ролі городничого захоплювались такі актори, як Щепкін і Живокіні".

Виступи Щепкіна у Харкові дали могутній поштовх зміцненню

реалістичних тенденцій в трупі Млотковського. Це добре видно з оцінок у пресі багатьох спектаклів. Так, в рецензії на виставу "Щира любов", що пройшов українською мовою восени 1842 р., відмічалися простота, щирість виконання усіх ролей.

На початку вересня 1843 р., повертаючись з Одеси до Москви, Щепкін знову зайняв у свій улюблений Харків і зіграв на місцевій сцені Симона в "Матросе", Вальдорфа в "М'рандолине" Гольдоні і Гарпагона в "Скупом" Мольєра.

Слід відзначити, що творчий тілень харківської трупи в цей час помітно знизився. Це було пов'язано зі звільненням Л.Млотківського від керівництва театром, директором якого міська управа призначила афериста-пройду Алферакта. Все це не могло не позначитися і на щепкінських виступах. У "Прибавлениях к "Харьковским ведомостям" (2 жовтня 1843 р.) В.Дяченко відмічав, що публіка "сухо і холодно" дивилась спектакль, бачив причину цього в тому, що Щепкін "был один перед публикою ходателем с Л. Мольера", інші артисти "не соблаговолили даже выучить свои роли". Чоловіки в спектаклі були одягнені у французькі каптани ХІУ ст. а акторки – у ситцеві плаття "новісінького покроя". Що стосується щепкінського втілення мольєрівського образу, то харківський рецензент, даючи йому виключно високі оцінки, підкреслив багатогранність створеного актором характеру. Згадаємо, що Пушкін, називаючи героїв Мольєра "типами одной страсти", спирався в цій характеристиці перш за все на мольєрівського Гарпагона, протиставляючи його багатогранному скупому Шекспіра. А ось що пише харківський критик: "Игра Щепкина в роли Гарпагона носит на себе печать глубокого изучения. Вы видите в нем... человека умного и доброго, которому доступны все человеческие чувства (подчеркнуто мною – В.А.), человека, который может сожалеть о своем ближнем. даже готов помочь ему, – но только не деньгами..." Стаття в "Прибавлениях к "Харьковским ведомостям" закінчувалася таким побажанням великому артистові: "Добрый путь, прекрасный благородный артист. Да сопутствует тебе наша глубокая признательность, которую ты заслужил своею превосходною игрою."

Чергові гастролі Щепкіна у Харкові почалися 31 травня 1845 р. і тривали до 20 червня. Як ніколи раніше був цього разу широкий і різноманітний репертуар актора. Під час одного спектаклю (6 червня), у завершуючому виставу дивертисменті, Щепкін замість куплетів прочитав "Поэсть о капитане Копейкине", яка була вилучена із голлівських "Мертвих душ" з приводу своєї антибюро-

кратичної направленості. Факт більше ніж показовий.

Михайло Семенович високо оцінив багатьох представників в наукового, літературного, художнього світу Харкова. Він був знайомий із засновником Університету В. Каразіним, письменниками Г. Даничевським, П. Гулак-Артемовським, талановитим перекладачем Шекспіра А. Кронебергом, професором Університету і видавцем "Українського альманаху" І. І. Срезневським, високо оцінив талант акторки Л. І. Млотківської і в цей свій приїзд, за словами оглядача "Репертуара и Пантеона", "віддав всі перші ролі свого бенефісу" саме їй, відхиливши більш молодих, але менш талановитих суперниць.

Взагалі приїзд Щепкіна викликав похвалення в культурному середовищі. Багато хто прагнув до зустрічей і бесід з ним. Так, під час гастролей Щепкіна його відвідує харківський педагог Н. Д. Старов і знайомить з рукописом перекладу "Отелло", зробленого В. М. Лазаревським. У Центральному державному архіві літератури і мистецтва у Москві зберігаються спогади про це Старова та його листи до Лазаревського: "После нескольких моих визитов к нему я похвастался перед ним твоим "Отелло", который нашему славному артисту понравился до восторга... Монолог "И вот она причина..." ... он читал три раза сряду, все вслух и каждый раз почти всхлипывал от слез... Он попросил, чтобы я на некоторое время оставил рукопись у него - я с радостью согласился".

Влітку 1846 р. М. С. Щепкін відправляється у гастрольну поїздку на південь і бере з собою тяжко хворого сухотами П. Г. Белінського. Кошти на цю поїздку були зібрані за почином О. І. Герцена в колі своїх однодумців. Найбільшу суму вніс молодий М. О. Некрасов. "В 1845 р. опублікував я в Петербурзі збірку. Збірка дала мені чистих 2000 крб. ... Гроші віддав Белінському на подорож у Малоросію зі Щепкіним".

Щепкін зворушливо доглядав хворого. Белінський пише з дороги кінді: "Михайло Семенович смотрит за мною словно дядька за недорослем. Что за человек, если бы ты знала."

Після зупинок у Калузі, Воронежі та Курську, 9 червня 1846 р. Щепкін і Белінський прибули до Харкова, де пробули до 17 червня і відправились далі, в Одесу, Херсон, Сімферополь.

У Харкові Щепкін брав участь у п'яти спектаклях ("Женитьба", "Матрос", "Москаль-Чаривник" и др.), на яких незмінно був присутній Белінський. 13 червня вони удвох відмітили день

народження дочки Белінського Ольги. 15 червня відбувся прощальний спектакль, в якому Щепкін зіграв Матроса, а потім ще й Михайлу Чупруна. Атмосфера в театрі була настільки палка, що піддавшись їй, Щепкін допустив деяке награвання. Очевидець цього, тоді студент Харківського університету А. Данилов, пізніше ("Современные известия", 1881, 22 ноября) згадував, що після цього спектаклю харківські студенти, прихильники талану Щепкіна і Белінського, котрі протягом усіх гастролей "вертелися вокруг них чуть не ежедневно, их провожая из театра", влаштовують урочисті проводи артиста і критика:

"За ужином, где тосты шли за тостами, где двадцатилетние юноши самоуверенно изрекали приговоры и прочозглашали, что выше Щепкина не было, нет и не будет артиста... присутствовал и Белинский. Он долго мрачно молчал и видимо сдерживал себя, чтобы не сказать ни единого слова. Наконец он не вытерпел:

- Ты сегодня был не артист. - закричал он, обращаясь к Щепкину, - не артист, а паяс. Что ты делал? - И Белинский закашлялся своим сухим, лихим кашлем.

- Первое, голубчик, успокойся. - сказал добродушно Щепкин, - гневаться не следует: это тебе не здорово.

Студенты массой поднялись за обожаемого артиста и вздумали заявить свои воззрения на искусство. Белинский даже не взглянул на них.

- Друг ты мой сердечный. - продолжал Щепкин, - играю то я, изволишь видеть, не для тебя одного, а для массы "образовательной публики, представителей которой зришь ты здесь. Вот видишь, учащаяся молодежь как держит мою руку... А? ... Что?... Что скажешь?... Аплодисменты, то? А крики то, громам подобные?

Белинский ругнулся еще раз и умолк".

В першій половині червня 1850 р. М. С. Щепкін останній раз відвідав Харків. Разом з В. І. Живокіні він приїхав сюди на короткі гастролі з Воронежа. Репертуар цих гастролей не зовсім зрозумілий, але можна з певною долею імовірності припустити, що в нього входив і "Холостяк" Тургенєва, де Щепкін виконував центральну роль Мошкіна, яка була написана для нього автором і виражала головну тему щепкінського мистецтва - тему величі душі мльєнької людини. У всякому разі Щепкін виконував роль Мошкіна і в Воронежі, і в Одесі, куди вони з Живокіні відправились після Харкова.

В свій останній приїзд Щепкін застав харківську групу у велими незavidному стані. У 1849 р. зовсім молодий помер "Харківський Мартинів" - Йосип Дранге, тоді ж переїхала до Одеси улюблениця

глядачі в Л.І.Млоткі вська. У 1850 р. до Одеси перебрался (правда, ненадовго) і "харківський Щепкін" - К.Т.Соленик. У Москву відправився Т.Домбровський, на кілька років покинув місто М.Х.Рибакон, "харківський Мочалов". М.С.Щепкін був вигнаний від занепаду театру, з яким багато чого було пов'язано. Разом з тим його гра, як і раніше, радувала харків'ян. Рецензент "Харьковских ведомостей" (11 листопада 1850 р.), згадуючи про літні гастролі, писав: "Яку насолоду доставляла нам гра п.Щепкіна і Живоїні".

Щепкіну більше не довелося побувати у Харкові. Але назавжди збереглася у вдячній пам'яті харків'ян слава діяльність у рідному місті великого реформатора вітчизняної сцени, актора-демократа, полум'яного борця за зміцнення та розвиток російсько-українських культурних зв'язків - М.С.Щепкіна.

М.І.Богославський

ПОЕТИКА ДОБРА І СВІТЛА (ПРО ВІРШІ Б.ЧИЧИБАБІНА)

Нас дуже часто нівечить формалізм навиворіт. Ми воліємо говорити про духовний світ поета, його громадську позицію, про тематку, проблематику його творчості, щоб завершити аналіз "змісту" похалцем сказаними фразами про естетичне кредо майстра та його поетику.

Принаймні для справжнього поета проблеми звукової будови вірша, його метрики, ритміки, проблеми рими, інтонаційного малюнка, поетичного синтаксису, словника, питання будови образу і створення асоціативного поля - це аж ніяк не проблеми літературної техніки. Для нього все це - щось таке, що має пряме г'дношення до тайни світової гармонії, до потаємної суті Буття, як для віруючої людини осягнення мовного складу молитви, проникнення у святу сутність її словесного ладу є встановлення контакту з Богом, тим самим, котрий диктує посту вірші.

Яка ж природа художнього дару Чичибабіна? Який "характер" його поетики?

С поети, що вражають нас мужністю і трагедійною висотою своєї думки, самовбивчою готовністю зустрічатися віч-на-віч з "проклятими" питаннями Буття, на відчай кидається у його шекспірівські, Достоєвські безодні.